

інвестиційних проблем, проведення внутрішньої та зовнішньої політики держави, регулювання попиту і пропозиції тощо. Вибираючи той чи інший метод державної підтримки інноваційних процесів, необхідно враховувати ступінь впливу багатьох факторів, серед яких, зокрема, треба виділити розмір бюджетних коштів, стан провідних національних компаній на внутрішньому та зовнішньому ринках, спроможність суб'єктів господарювання проводити власні НДДКР. Але за будь-яких обставин нагальною залишається необхідність побудови ефективної інноваційної системи, завдяки якій стане можливим швидке створення та впровадження інновацій у певні сфери народного господарства.

Перспективи подальших досліджень

Обґрунтовані теоретичні аспекти сутності податкового регулювання інноваційної діяльності підприємств будуть використані під час подальшого комплексного аналізу податкових стратегічних дій для випуску нової і конкурентоспроможної продукції.

1. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4.07.2002 року № 40-IV. 2. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22.05.1997 року № 283/97-ВР із змінами і доповненнями. 3. Закон України "Про податок на додану вартість" від 25.06.1971 року № 403/97 із змінами і доповненнями. 4. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с. 5. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку: Монографія. – Вінниця, 2005. – 263 с. 6. Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / НАН України, Ін-т ек-ки. Відп. ред. Л.К. Безчасний. – Київ, 2000. – 261 с. 7. Крисоватий А.І., Кізіма А.Я. Податковий менеджмент: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-Блани, 2004. – 304 с. 8. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку / О.І. Амоша, С.М. Кацура, Т.В. Щетілова та ін. / НАН України Ін-т ек-ки пром-сті. – Донецьк, 2002. – 108 с.

УДК:339.564

М.Б. Ковальчук

Національний університет "Львівська політехніка"
кафедра теоретичної та прикладної економіки

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

© Ковальчук М.Б., 2006

Розглянуто експортний потенціал України, його тенденції, визначено пріоритетні експортно орієнтовані галузі в контексті просування продукції України на зовнішні ринки. Розкрито проблеми та недоліки у структурі сучасного експорту та імпорту України та проведено порівняння із структурними співвідношеннями даного сектора економіки, що характерні для розвинутих країн.

The Article addresses the export potential of Ukraine, as well as its tendencies; the priority export-oriented branches in the context of the Ukrainian products promotion to the foreign markets have been defined. The issues and disadvantages in the structure of the modern Ukrainian export and import have been described and the comparison with the structural correlations of the given sector of economy, which are typical for advanced countries, has been carried out.

Постановка проблеми

Впродовж останніх років в українській економіці відбувалися значні зміни, пов'язані передусім з ринковою трансформацією економіки, що вплинуло і на сферу зовнішньоекономічної діяльності України.

Своєю чергою, інтеграція України у світове господарство значно посилила вплив зовнішньоекономічної діяльності на розвиток вітчизняного господарства. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків зумовила виникнення низки проблем, серед яких однією з найважливіших вважається недосконалість моделі зовнішньої торгівлі України та структури її експорту. Сировинна спрямованість розвитку економіки, експорт найліквіднішої продукції – переважно товарів з низьким ступенем обробки, незначна частка у зовнішньоторговому обороті високотехнологічної продукції з високим вмістом доданої вартості максимізують прибуток окремих експортерів та чиновників, проте стримують економічне зростання України та повноцінне використання її експортного потенціалу.

Науковці-економісти часто сперечаються щодо того, наскільки значним має бути ступінь державного втручання у формування політики реалізації експортного потенціалу та відповідно вдосконалення структури експорту. Одні вважають, що ринок може вирішувати проблему затребуваності того чи іншого продукту, інші ж наполягають на тому, що участь держави в цьому питанні є визначальною. Запропоновано зосередити увагу на ролі уряду у формуванні структури експорту-імпорту товарів українських виробників, враховуючи досвід розвинутих країн та експортний потенціал України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначені вище питання активно обговорюються зарубіжними та вітчизняними ученими, серед яких В. Геєць, В. Пономаренко, Л. Кредисов, Б. Калашников, Л. Ліщук, І. Бураковський. Ці питання є надзвичайно актуальними, адже для побудови експортно орієнтованої економіки необхідно повною мірою використовувати внутрішні можливості. Проте сама конкретизація пріоритетних галузей не може вплинути на структурну перебудову експорту. Лише за допомогою активної політики експортного виробництва, що має передбачати створення державних програм стимулювання експорту та ефективне експортно – імпорتنе регулювання, може забезпечити сталий економічний розвиток країни.

Постановка цілей

Незважаючи на велику кількість наукових праць та публікацій, є ряд питань, що недостатньо висвітлені у літературних джерелах. Це стосується, зокрема, підходів до визначення експортного потенціалу підприємства. Сьогодні часто розглядають окремі складові потенціалу підприємства (виробничий, фінансовий, кадровий), проте, як відомо, на практиці використання резервів лише окремої складової не може принести підприємству бажаного результату. Тільки у разі повноцінного використання складових експортного потенціалу можна досягти необхідного рівня конкурентоспроможності на світовому ринку.

Цілями статті є виділення загальної структури експортного потенціалу України та визначення основних факторів, що стримують розвиток експортного сектора економіки України.

Виклад основного матеріалу

В умовах глобалізації економічних і політичних процесів та посилення взаємозалежності країн пошук свого місця в міжнародному поділі праці цілком залежить від визначення оптимального вектора розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Одним з перших стратегічних кроків щодо інтеграції України до світової економіки має бути поєднання структурної перебудови вітчизняної економіки з її орієнтацією на активний експорт.

Розвиток експортного потенціалу країни має стати основою зовнішньоекономічної діяльності і прискорювачем економічного зростання. Більш активна участь України у світовому економічному просторі автоматично вводить її до міжнародного поділу праці та висококонкурентної боротьби.

На думку професора І. Бураковського, сьогодні важливо виявити сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі, найважливішими з яких вважають такі [1, с. 10–11]:

1. Для світової торгівлі характерне істотне зменшення питомої ваги сировинних товарів та продукції сировинномістких галузей промисловості;
2. За останні 15 років досить виразно виявилася така закономірність: чим вищий рівень технологій і менша ресурсомісткість виробництва, тим вищі темпи зростання експорту відповідного товару;

3. У світовій торгівлі зростає питома вага комплектуючих частин та вузлів;

4. Темпи зростання експорту порівняно найбільш технологічностких продуктів з країн, що розвиваються, перевищує відповідний показник розвинутих країн.

Конкурентоспроможність продукції на ринку залежить від можливості підприємства адаптуватися до ринкових умов, тобто від його виробничого потенціалу. В економічній літературі часто використовують терміни “економічний потенціал”, “економічна потужність”, “виробничий потенціал”. “Потенціал” (від лат. Potential – прихована сила) – це можливість, наявність умов, які в громадському житті завдяки практичній діяльності людей можуть здійснитися. Економічний потенціал характеризує можливості національної економіки загалом, а виробничий – тільки сфери матеріального виробництва. За Б.А. Райзенбергом “виробничий потенціал” – це: 1) реальний обсяг продукції, який можна створити за повного використання наявних ресурсів; 2) потенційні можливості виробництва, наявність факторів виробництва, забезпеченість його необхідними видами ресурсів [2, с. 100]. Своєю чергою, експортний потенціал – це та частина виробничого потенціалу країни, результати розвитку якої реалізуються в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Тобто це здатність економіки відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені [3, с. 273].

Незважаючи на потенційні можливості, структура зовнішньої торгівлі України є нерациональною. Про недосконалість експортного потенціалу свідчить, в першу чергу, структура її експорту. Більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем обробки, зокрема чорні метали і вироби з них, мінеральні продукти. Водночас обсяг продукції вищого ступеня обробки, перш за все машин і обладнання, незначний. А частка наукомісткої продукції, такої як літаючі пристрої і космічні апарати та їх складові, становить трохи більше 1 %, що не відповідає загальносвітовим тенденціям. У товарній структурі світової торгівлі сьогодні переважають готові вироби (перш за все машини і обладнання), хімічні товари, за відносно незначної частки палива і сировини в загальному об’ємі.

Експортуючи продукцію з невисоким рівнем доданої вартості, ми власноруч перебиваємо собі вихід на ринки збуту, оскільки забезпечуємо сировиною власних конкурентів на ринках готових виробів. Експорт сировини і товарів з низькою питомою вагою доданої вартості з України в 4–10 разів перевищує аналогічний показник для Чехії, Угорщини та Польщі. Крім того, експорт продукції українського машинобудування у 2–5 разів нижчий від аналогічного показника країн Центральної Європи (ще у 1995 р. частка продукції машинобудування в структурі експорту України становила 19 %, Словаччини – 18,8 %, Польщі – 21,1) [4, с. 62]. Треба зазначити, що потенціал машинобудівного комплексу України, який за оцінками американських експертів займає II місце у світі, можна порівняти з потенціалом таких індустріально розвинутих країн, як Англія і Франція, разом узятих. Дається взнаки те, що довгий час Україні відводилася роль сировинно-напівфабрикатного регіону колишнього СРСР.

Сировинна спрямованість є характерною рисою сучасних зовнішньоекономічних зв’язків України в галузі її експорту. При цьому проблема України не в самому факті експорту сировини, а в тому, що вона мало експортує промислових товарів. Багато розвинутих країн світу, серед яких США і Канада, також є крупними постачальниками сировини на світовий ринок. Проте питома вага цих товарів в експорті значно поступається питомій вазі промислових товарів.

Наявні передумови для формування високотехнологічного типу конкурентоспроможності в Україні належним чином не використовуються. Так, якщо за рівнем патентної активності резидентів (у розрахунку на 100 тис. населення), яка відбиває відносний рівень розвитку науково-технологічного потенціалу, Україна поступається країнам ЄС в середньому лише в чотири рази (1:4,1), то за рівнем розвитку високотехнологічного експорту – у 36 разів. Отже, одне запатентоване технологічне рішення створює в середньому в 9 разів меншу вартість високотехнологічного експорту, ніж в країнах ЄС [5, с.18].

Проте за оцінками експертів, обсяг високотехнологічного експорту у 2000 році становив 32 млн. дол., у 2003 – 71 млн. дол., 2005 – 165 млн. дол. США. При цьому основними замовниками були розвинені країни, такі як США, Канада, Франція, Німеччина, Швейцарія та інші [6, с.8].

У результаті порівняння України за рівнем забезпечення трьома основними факторами виробництва – природними і трудовими ресурсами та капіталом – із такими країнами, як США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Канада, виявляється, що наша держава має досить високий рейтинг: за рівнем володіння трудовими ресурсами вона посідає 4-те місце, науковим потенціалом – 3-тє. Щодо ефективності використання зазначених факторів виробництва, то Україна значно поступається розвиненим країнам світу. Відставання, наприклад, від Франції становить: за рівнем використання трудових ресурсів – у 7–15 разів, основного капіталу – 2–3 рази, наукового потенціалу – більш ніж у 20 разів. Саме ефективність використання наявних факторів виробництва є необхідною умовою високого рівня конкурентоспроможності. У Щорічнику світової конкуренції, який видається Світовим економічним форумом за співпраці з Центром міжнародного розвитку при Гарвардському університеті, називають чотири фактори конкурентоспроможності [7, с.29]:

- 1) економічна діяльність;
- 2) урядова ефективність;
- 3) бізнесова ефективність;
- 4) інфраструктура.

Надзвичайно важливою проблемою є і те, що саме експортно орієнтовані галузі є дуже витратними в Україні. Україна посідає перше місце за енергоємністю ВВП на одиницю умовного палива, а саме 0,89 кг умовного палива / долар США, тоді як середня витрата загалом по світовому співтовариству – 0,34 [8, с.10]. Сировинна спеціалізація країни та її світогосподарські зв'язки за схемою «експорт сировини одного виду – імпорт сировини іншого виду» може призвести до позитивних зрушень в економічному розвитку країни тільки в тому випадку, якщо експортні галузі тісно пов'язані з іншими секторами економіки.

Для здійснення програми перебудови експортного потенціалу доцільно вжити таких заходів:

1. Надавати державну підтримку, зокрема кредити на вигідних умовах, пріоритетним експортним галузям;
2. В основу зовнішньоторговельних зв'язків та угод покласти світові ціни;
3. У регулюванні зовнішньоекономічної діяльності спиратися на правила і вимоги Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та СОТ з тимчасовим збереженням гнучких диференційованих експортних тарифів;
4. Поступово вдосконалювати структуру експорту та імпорту, наближаючи її до структурних співвідношень, характерних для розвинутих країн.

Для того, щоб побудувати експортно орієнтовану економіку, необхідно вишукувати внутрішні можливості. З огляду на це особливої ролі набуває визначення пріоритетних для розвитку галузей, які були б підтримані державою, хоч в Україні таких галузей надзвичайно багато.

Спеціалісти Інституту економічного прогнозування вважають, що для успішного розвитку експортного потенціалу високотехнологічних виробництв у перспективі уряд має застосовувати певні банківсько-фінансові важелі стимулювання, зокрема забезпечення довгострокового кредитування і страхування експорту високотехнологічної продукції та заохочування комерційних банків щодо купівлі акцій підприємств, які виробляють і експортують високотехнологічну продукцію шляхом звільнення від оподаткування тієї частини прибутків банків, яка інвестується в акції зазначених підприємств.

Низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції і, одночасно, жорстка конкуренція на світових ринках призводять до того, що українські експортери змушені знижувати ціни, і в результаті вітчизняні товари досить часто стають об'єктом антидемпінгових розслідувань, що призводить до закриття найпривабливіших для вітчизняних виробників ринків збуту.

Треба зазначити, що наша держава входить до п'ятірки країн, які володіють найпередовішими аерокосмічними технологіями. З 22 базових технологій ракетно-космічної галузі Україна має 17. Позначилися позитивні зрушення і в суднобудівній галузі України, яка увійшла до десятки найбільших суднобудівних держав світу [7, с.29]. Крім цього, Україна є однією з семи країн світу, що мають повний цикл літако- та вертольотобудування та шоста країна в світі, що має власну технологію вертольотобудування.

До того ж, значним потенціалом володіє ринок українського озброєння (нині в Україні діють 15 спеціалізованих експортерів, які займаються просуванням товарів спецпризначення на світовий ринок) [7, с. 31]. Повноцінне його використання значною мірою залежить від ефективного управління як експортним потенціалом, так і державним сектором економіки загалом.

Здійсненню ефективної експортної політики України заважає ряд факторів, серед яких:

- низька конкурентоспроможність більшості вітчизняних готових виробів;
- відставання технічного рівня промислової продукції від світових аналогів;
- невідповідність світовим метричним стандартам якості;
- відокремленість від участі у найбільш перспективних програмах виробництва нових виробів на міждержавній основі;
- нерозвиненість фінансової, технічної, інформаційної інфраструктури;
- відсутність стабільного законодавства і ефективного валютного контролю.

У умовах дедалі активнішого просування на світові ринки все важливішим стає поступовий перехід від вертикальної (засіб підтримки державою окремих галузей) до горизонтальної промислової політики, що характерно для промислової політики країн ЄС. Надзвичайно важливим для підприємств-експортерів є вміння пристосовуватись до нових економічних умов та впроваджувати інновації. Аналізуючи відповідні статистичні дані, можна стверджувати, що економіка України на практиці не застосовує повною мірою результати наукових досліджень, на відміну від розвинутих країн, де 85–90 % приросту ВВП припадає на виробництво наукомісткої продукції.

Висновки

Дієвою складовою ефективного розвитку експортного потенціалу промислових підприємств є активна політика експортного виробництва. Звичайно, експорт не може розглядатись як самоціль, оскільки економіка має працювати насамперед на внутрішній ринок. Проте, з огляду на довгострокову перспективу, це найефективніша модель функціонування національної економіки.

Однак сучасна українська економіка, враховуючи її специфіку, потребує іншої експортної політики. Прискорення визнання України на світовому ринку можливе лише через виявлення потенціальних можливостей підприємств-експортерів і всебічного сприяння державою зовнішньоторгових операцій вітчизняних виробничих структур на зарубіжних ринках. Експорт сьогодні має стати стабілізаційним фактором та головним джерелом накопичення валютних резервів для структурної перебудови національного господарства.

Перспективи подальших досліджень

Дослідження експортного потенціалу промисловості України і визначення проблем, що стосуються структури українського експорту та шляхів її вдосконалення, наведено у цій роботі, будуть використані у подальших дослідженнях з метою розробки відповідної системи стимулювання експортного виробництва промислових підприємств, що напряду залежить від можливостей повноцінного використання експортного потенціалу країни.

1. Бураковський. Україна на шляху в СОТ: до питання про конкуренцію // *Економічний часопис XXI ст.* – 2003. – №4. 2. Кньшук І.П. *Оценка производственного потенциала предприятия // Економіка розвитку.* – Х.: Харківський державний економічний університет. – 2002. – №2 (22).
3. Т.В. Пена. *Експортний потенціал харчової промисловості: потужність та рівень використання // Економіка промисловості України: Збірник наук. праць / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України – К., 2000.*
4. Лазебник Л.Л. *Зовнішньоторговельні чинники розвитку України // Актуальні проблеми економіки. Науково-економічний журнал.* – 2003. – №6 (24).
5. *Україна на ринку Європейського Союзу // «Діловий вісник». Журнал Торгово-промислової палати України.* – 2004. – №5 (120).
6. Іщенко Г. *Навпомацки ІТ-індустрію не підняти // Урядовий кур'єр.* – 2006. – №53.
7. Алимов О., Ємченко В. *Промисловий потенціал України: напрями ефективного розвитку // Економічний часопис XXI ст.* – 2003. – №6.
8. Форшайт С. *“Тіньова” економіка веде до катастрофи в енергоспоживанні України // Дзеркало тижня.* – 2005. – №31(559).